

HUDBA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA OD NAJSTARŠÍCH ČIAS PO VEL'KÚ MORAVU¹

Úvod

Hudobný vývoj na Slovensku neoddeliteľnou súčasťou európskeho hudobného vývoja. Významnú úlohu tu zohráva hudobné dejepisectvo, ktoré nielen zaznamenáva poznatky o minulosti, ale ich aj sprostredkúva súčasnému kultúrnemu spoločenstvu. Slovenské hudobné dejepisectvo je mladá oblasť muzikologického bádania a výrazným spôsobom sa začína presadzovať až v druhej polovici 20. storočia. Na osvetlenie mnohých historických javov je badať v poslednom období úzku spoluprácu medzi slovenskými a maďarskými hudobnými historikmi, pretože predmetom skúmania sú častokrát spoločné hudobné historické pramene. Vzhľadom na historické reálie politicko-spoločenského vývoja Slovenska za posledných tisíc rokov, používajú slovenskí hudobní historici dva pojmy vo vzťahu k vývoju hudby u nás v dávnejšej minulosti – *slovenská hudba* a *hudba na Slovensku*, pričom pojem *hudba na Slovensku*, či *hudba na území Slovenska*, mal dominujúce postavenie.

Začiatky hudby na území Slovenska

Prvé fázy vývoja hudby na Slovensku prebiehali v intenciách európskeho vývinu. Sú viazané na všeobecný spoločenský, kultúrny a umelecký vývin v strednej Európe. Je súčasťou utvárania rôznych typov kultúr, mapujúc ich vznik a zánik, neustále prebiehajúci proces osídľovania a pohyb rôznych národov v úzkej nadväznosti na hospodársky a sociálny rozvoj Slovenska.

Prvé zmienky o vývoji hudby siahajú až do doby kamennej, pričom sú viazané na jaskynné objavy prvých obyvateľov Slovenska. Významné sú hlavne objavy prvých hudobných nástrojov. Medzi ne patrí nález kostenej vrúbkovanej bezdierkovej trubičky dlhej 76 mm z jaskyne *Dzeravá skala* pravdepodobne z rokov 8000 – 5000 pred n.l., ktorá sa označuje ako píšťalka.¹ Z novších objavov sú významné keltské, či slovanské nálezy,

¹ ELSCHER, Oskár. 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9, s. 46 - 47

ktoré majú paralely v celom stredoeurópskom regióne. Ide vo väčšine prípadov o kostené, ale aj kovové píšťaly, ktoré môžeme z organologického hľadiska radiť medzi otvorené alebo štrbinovo-hranové nástroje bez alebo s malým počtom hmatových otvorov. Išlo zrejme o vábne nástroje lovcov či zvukovo-signálne nástroje. Zaujímavé sú však rôzne rohové nástroje, či rôzne typy škrabadiel.

Veľmi zaujímavé sú **hudobné nástroje** raných Slovanov predovšetkým zo začiatku 9. storočia. Konštrukčne zaujímavým je nástroj označovaný slovenskými muzikológmi a organológmi ako „frčák“. Pozostával z kostenej trubičky, do ktorej bol zasunutý kratší kostený valček, ktorý sa podobal dnešnému klarinetovému náustku. Zaujímavosťou je, že podobne zavčasu, ako v ostatnej Európe, sa aj na našom území začínajú používať priečne flauty, ktoré sú dokumentované na výtvarných dielach už v 12. storočí. Jedny z najstarších zachovaných nástrojov sú bicie nástroje, ktorých výskyt vo forme hlinených bubnov siaha až do paleolitu. K dobe kamennej sa viažu aj nálezy hrkállok, ktoré vo veľkej miere dokumentujú život na našom území. K výrazným nástrojom, ktoré sa zachovali z rímskych čias v Gerulaty v Rusovciach sú bronzové a železné zvonce viažuce sa hlavne na chov dobytká.²

V **rímskom a keltskom období** bolo naše územie v značnej miere ovplyvnené germánskymi sídlami, z ktorých pochádzajú početné pamiatky. Archeologické nálezy z rímskych čias dokumentujú hru na panovej flaute - syrinx, ale aj na lýre, ktoré patrili medzi najrozšírenejšie nástroje antickej hudobnej kultúry. Je pravdepodobné, že tieto nástroje neboli vyrobené domácimi majstrami a ani na nich nehrali domáci hudobníci. Vyobrazenia, ktoré sa našli na rôznych historických artefaktoch, pochádzajú totiž z rímskych opevnení a vojenských staníc. K nástrojom nesporne používaným na našom území patria okrem zvoncov aj kovové guľové hrkálky, pochádzajúce z avarských hrobov z Komárna datovaných do 7. – 9. storočia.

Na území dnešného Slovenska máme od paleolitu až po stredovek početné a mnohoraké pamiatky všetkých druhov a skupín hudobných nástrojov. Išlo v prevažnej miere o bicie samozvúčné nástroje zostrojené z bronzu, či železa. Dominujúce postavenie však majú kostené a rohové píšťaly, čo sa vzhľadom na sociálno-ekonomickú situáciu javí ako prirodzené. Od 7. storočia je badateľná, v oblasti využívania hudobných nástrojov, tendencia vzájomného ovplyvňovania avarskej a slovanskej kultúry.³

² Tamtiež, s. 48 - 49

³ ELSCHEK, Oskár. 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9, s. 51

Stredoveká hudobná kultúra

Na území dnešného Slovenska ohraničujú obdobie stredoveku 9. až 14. storočie. Ide predovšetkým o obdobie vzniku prvého štátu starých Slovienov – **Veľká Morava**, ktorá vznikla po roku 830 zjednotením staromoravského a nitrianskeho kniežatstva. Veľký politicko-kultúrny význam má rok 863 znamenajúci príchod byzantských učencov Konštantína a Metoda. S ich príchodom sa spája christianizácia, presadzovanie sa vlastného jazyka, písma a vzdelanosti vôbec. Po páde Veľkomoravskej ríše sa stalo Slovensko od roku 927 až do roku 1918 súčasťou mnohonárodnostného Uhorského štátu. Tento štátny útvar bol od počiatku sužovaný dlhými bojmi o moc a o trón. Vystriedalo sa na ňom viacero významných rodov – Arpádovci, Anjouovci, Luxemburgovci. Z početných uhorských magnátov mal predovšetkým mal mimoriadny význam legendárny a mnohými povestami opradený Matúš Čák – Trenčiansky, pán Váhu a Tatier.

Veľký význam, predovšetkým z kultúrneho, ale aj politického a hospodárskeho hľadiska mala **nemecká kolonizácia** siahajúca do 12. storočia a o niečo neskôr od 14. storočia aj valašská kolonizácia. Rozvoj miest bol v tom čase ešte pomalý, pričom prevažovala poľnohospodárska výroba. Dominantnými hospodársko-správnymi centrami boli hrady. Objektívou historického vývoja ich význam po kultúrnej stránke však po cirkevnej schizme v roku 1054 prekonala intenzívne sa rozvíjajúca sieť cirkevných inštitúcií, z ktorých mali výrazné postavenie *kapituly*. Išlo hlavne o sídelné – najstaršie biskupstvo so sídelnou kapitulou bolo v Nitre a kolegiálne – Bratislava, Spišská Kapitula. Významné postavenie nadobúdajú aj kláštory, ktoré sa stali centrami vzdelanosti. Často pri nich pôsobili školy, písárske dielne – *skriptória* a niektoré plnili aj funkciu tzv. hodnoverných miest. Medzi prvými sa na našom území usadili benediktíni – najstarší kláštor na Zobore, Hronský Beňadik, Krásna nad Hornádom; premonštráti – od 12. storočia Jasov, Šahy. Od 13. storočia sa zakladajú aj tzv. žobravé rády: františkáni, dominikáni a iní.⁴

V oblasti **hudobného života** nadobúdajú v stredoveku najvýraznejšie postavenie **cirkevné inštitúcie**. Dôležitým javom bolo, že v kapitulách bol jeden spomedzi kanonikov – *canonicus cantor* – zodpovedný za spev. V oboch inštitúciách - v kapitulách a v kláštoroch existovali školené zbory

⁴ KAČIC, Ladislav. 1996. . Od stredoveku po renesanciu. In. ELSCHEK, Oskár. (edit.) 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9, s. 54

spevákov – *scholy*, ktoré sa podieľali na pestovaní latinského liturgického spevu. NMezanebateľnou skutočnosťou bolo, že kláštory ma vlastné školy na výchovu speváckeho dorastu. Jednotliví žiaci boli do nich prijímaní spomedzi domáceho miestneho obyvateľstva. Kapituly a kláštory budovali vlastné archívy a knižnice.⁵

Z hľadiska rozvoja hudobnej kultúry malo v stredoveku **mesto** podstatne menší význam ako tomu bolo v neskorších obdobiach. Isté však je, že hudbu pestovali nižšie vrstvy obyvateľstva a ich hudba znela na jarmokoch, trhoch, či v krčmách. Na sídlach šľachty - **hradoch** – účinkovali rôzni potulní muzikanti, častokrát všestranní umelci – *kaukliari*, ktorí sa vyznačovali umeleckou všestrannosťou, hrali na nástrojoch, spievali, ale aj tancovali, rozprávali rôzne historiky a predvádzali kúzla. Podobne ako v ostatnej Európe, tak aj u nás už existovali profesionálni hudobníci – *jokulátori*, pričom sem zavítali aj ich kolegovia zo západnej Európy – *truvéri, trubadúri, minnesengri*.⁶

Už z obdobia stredoveku existujú správy o účinkovaní instrumentalistov, predovšetkým lutnistov. Podľa najnovších výskumov, v Bardejove sa spomínajú lutnisti od roku 1426 nepretržite až do 17. storočia.⁷

Hudobnú kultúru Veľkej Moravy spoluvytvárali štyri základné oblasti života, v ktorých sa uplatňovala hudba:

- latinský bohoslužobný spev,
- sloviensky (slovanský) bohoslužobný spev,
- duchovná pieseň
- svetská hudba.

Prienik latinského bohoslužobného spevu – gregoriánskeho chorálu – badáme na Slovensko zásluhou franských a bavorských kňazov okolo roku 800, keď po skončení fransko-avarských vojen prichádzali misie zo západu. V 9. storočí zaznamenávame školu pri nitrianskom biskupstve, ktorá sa vyznačovala výchovou kňazov k bohoslužobnému spevu. Je dosť pravdepodobné, že tu vznikali aj odpisy liturgických kníh.⁸

Sloviensky (slovanský) bohoslužobný spev sa spája s príchodom Konštantína a jeho brata Metoda v roku 863 na územie Veľkej Moravy. V tejto oblasti sa nám tiež nezachovali žiadne autentické hudobné pamiatky. Zlomky misálu tzv. *Kyjevské listy* a *Sinajské euchológium* sa pokladajú za

⁵ Tamtiež, s. 54

⁶ KAČIC, Ladislav. 1996. . Od stredoveku po renesanciu. In. ELSCHEK, Oskár. (edit.) 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9, s. 55

⁷ Tamtiež, s. 55

⁸ Tamtiež, s. 56

odpisy z veľkomoravských predlôh a predstavujú najstaršie zachované pamiatky z tohto obdobia. Je jasné, že starosloviensky bohoslužobný spev bol už vo veľkomoravskom období rozvinutým hudobným prejavom. Je nespornou skutočnosťou, že v čase keď pápež potvrdil Konštantínovi a Metodovi slovanskú liturgiu, boli spevy v jazyku, ktorému ľud rozumel, už hotové. V *Živote Konštantína- Cyrila* sa píše: „...Ako ich vysvätil, hneď spievali liturgiu v chráme svätého Petra apoštola slovienskym jazykom. A v druhý deň spievali v chráme svätej Petronily a celú noc spievali chválospevy po sloviensky.“⁹

Počiatky **duchovnej piesne** nesporne spadajú do čias Veľkej Moravy, aj keď treba priznať, že primárne pramene v podobe zachovaných nôt neexistujú. Je zrejmé, že aktívna účasť jednoduchého ľudu na obradoch v ich jazyku, ktorý im bol zrozumiteľný, bola prirodzená. S týmto historickým obdobím našich dejín je spojená predhistória viacerých takých piesní ako *Hospodine, pomiluj ny*, napriek tomu, že tento pôvod nemôžeme hodnoverne v prameňoch len ťažko doložiť.¹⁰

Je isté, že v období Veľkej Moravy možno predpokladať iba elementárne zárodky **svetskej hudby**. Je zrejmé, že fenomén, prepájajúci kultúru rôznych spoločenských vrstiev, existoval. Inak by sa v ďalšom období nebol v takej miere rozvil v podobe *jakulátorov* či *igricov*.¹¹

Záver

Hudba Veľkej Moravy sa stala významnou platformou pre ďalší rozvoj hudobnej kultúry na území Slovenska. Toto obdobie implantovalo veľmi rýchlo všetky pozitívne javy európskej kresťanskej hudby a tým sa hudobná kultúra na našom území kontinuálne začlenila do západoeurópskeho kultúrneho vývoja.

Bibliografia

- ABRAHAM, Gerald. 2003. *Stručné dejiny hudby*. Bratislava: Hudobné centrum 2003, ISBN 80-88880-46-2
- ČERNUŠÁK, Gracián. 1964. *Dějiny evropské hudby*. Praha; Bratislava: PANTON 1964.

⁹ Tamtiež, s. 56

¹⁰ KAČIC, Ladislav. 1996. . Od stredoveku po renesanciu. In. ELSCHEK, Oskár. (edit.) 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9, s. 57

¹¹ Tamtiež, s. 57

- ELSCHEK, Oskár. (edit.) 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9
- KAČIČ, Ladislav. 2003. Od stredoveku po renesanciu. In. ELSCHKEK, Oskár. (edit.) 1996. *Dejiny hudby na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied 1996 ISBN 80-88820-04-9
- ROSENBAUM, Karol (ved. redaktor) 1979. *Slovensko – Kultúra I. časť*. Bratislava: Obzor 1979.
- RYBARIČ, Richard (ed.). 1984. *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I*. Bratislava: OPUS 1984.

Kontakt:

Dr. habil. Mgr. art. Karol Medňanský, Ph.D.

Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta Inštitút hudobného a výtvarného umenia Katedra hudby

Ul. 17. novembra č. 1, SK-080 01 Prešov Mail : karol.mednansky@unipo.sk